

HASAN B. MUHAMMED'İN HAYATI VE ŞERH-İ CEDÎD-İ KARABAŞ İSİMLİ TECVÎD RİSÂLESİNİN İNCELENMESİ*

THE LIFE OF HASAN B. MUHAMMED AND THE EXAMINATION OF HIS RISALAH ABOUT TAJWEED TITLED SHARH-I JADEED-I KARABAS

YASİN ÇÖLLÜ

YÜKSEK LİSANS ÖĞRENCİSİ

YALOVA ÜNİVERSİTESİ İSLAMİ İLİMLER FAKÜLTESİ

yasin_2285@hotmail.com

Öz:

Kur'ân-ı Kerîm lafzıyla ve manasıyla müciz bir kitaptır. Her ne kadar manasının yanı sıra Hz. Peygamber'in öğrettiği şekilde lafzının doğru telaffuz edilmesi de büyük önem arz etmektedir. Allah Teâlâ, Kur'ân'ı tecvîd ile indirmiş, Hz. Peygamber de tecvîd ile okumuş ve ashâbına bu şekilde öğretmiştir. Bu bağlamda İslâm toplumları Kur'ân öğrenimine büyük önem göstermiş bu konuda kıymetli eserler yazılmıştır. Kur'ân öğrenimi bu şekilde Hz. Peygamber zamanından bugüne kadar devam etmiştir. Bu eğitimler başlarda sözlü olarak yapılmış sonraları ise tecvîd alanında yazılan kitaplarla birlikte sürdürülmüştür. Ubeydullah el-Hâkânî (ö. 325/967) ve Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) ile başlayan tecvîd telif süreci Kâsım b. Firruh eş-Şâtîbî (ö. 590/1194) ve İbrahim b. Halil el-Ca'berî (ö. 732/1332) ile ivme kazanmış, İbnü'l-Cezerî (ö. 833/1429) zamanında daha üst seviyeye çıkarak altın çağını yaşamıştır. Bu alanla alakalı eser verenlerden biri de Osmanlı Devleti'nde yaşamış Hasan b. Muhammed'dir (ö. 1136/1724). Onun Şerh-i Cedîd-i Karabaş adlı telifi Osmanlıca olarak kaleme alınmış yetmiş dokuz varaktan oluşan hacimli bir eserdir. Geçmişten günümüze okutulmakta olan Abdurrahman Karabaşî'nin (ö. 904/1498) yazmış olduğu Karabaş Tecvîdi üzerine yazılan ve şerh niteliği taşıyan bu risâle tecvîd konularının daha iyi anlaşılması adına kıymetli bir eserdir. Hasan Efendi, Karabaş Tecvîdi'nin kısa ve öz olduğunu belirterek daha iyi anlaşılması için bu çalışmayı yaptığını ve telifinde Hafs'in rivâyetine göre konuları açıklayacağını ifade etmiştir. Bu makalede öncelikle Hasan b. Muhammed'in hayatına yer verilecek, sonrasında Şerh-i Cedîd-i Karabaş isimli eserinin mukaddime bölümü ile şerh bölümündeki med, idgâm, gunne, izhâr, kalkale, sekte, lafzatullah, hükmu'r-ra, iklâb ve ikhfâ konuları incelenecektir.

Anahtar kelimeler: Kıraat, Tecvîd, Hasan b. Muhammed, Şerh-i Cedîd-i Karabaş, Karabaş Tecvîdi.

Abstract:

The Qur'ân is a wonderful book in its words and meaning. Although it is very important to understand the meaning of Qur'ân. It is also of great importance to pronounce the word correctly in the way taught by the Prophet. Allah Ta'âlâ, has sent down the Qur'ân with tajweed, Prophet Muhammed studied it with Tajweed and taught his companions in this way. Islamic societies have paid great attention to the study of the Qur'ân and valuable works have been written about it. Learning Qur'ân has continued from the time of the Prophet until today. These trainings were conducted orally at first and then continued together with books written in the field of tajweed. The copyright process that began with Ubeydullah el-Hâkânî (d. 325/967) and Mekkî b. Ebî Tâlib (d. 437/1045) gained momentum with Kâsım b. Firruh al-Shâtîbî (d. 590/1194) and İbrahim b. Halil el-Ca'berî (d. 732/1332), lived its golden age by rising to a higher level in the time of. Ibn al-Jazarî (d. 833/1429) One of those who produced works related to this field is Hasan b. Muhammed (d. 1136/1724) who lived in Ottoman Empire. Written in Ottoman Turkish language, Sharh-i Jadeed-i Karabas is a work which is voluminous and composed of seventy-nine leaves. This work, which was written on Karabas Tajweed by Abdurrahman Karabaşî (904/1498), which has been studied since the past. and defined as scholia, is well-esteemed in that it provides a better understanding of tajweed related topics. Hasan Efendi stated that Karabaş Tajweed was brief and essential, and he conducted this work to better explain it by elaborating on the topic in regard to Hafs tradition. In this article, med, idgâm, gunne, izhar, kalkale, sekte, lafzatullah, hükmu'r-ra, iklâb and ikhfâ topics in the preliminary section and commentary section of his work called Sharh-i Jadeed-i Karabas will be examined by including Hasan b. Muhammad's life.

Keywords: Qiraat, Tajweed, Hasan b. Muhammed, Sharh-i Jadeed-i Karabas, Tajweed of Karabas.

MAKALE TÜRÜ ARTICLE TYPE	GELİŞ TARİHİ RECEIVED	KABUL TARİHİ ACCEPTED	YAYIN TARİHİ PUBLISHED	ORCID NUMARASI ORCID NUMBER
Araştırma Makalesi/Research Article	11.10.2022	26.10.2022	31.12.2022	0000-0002-0428-6988
İNTİHAL/PLAGIARISM		DOI NUMARASI/DOI NUMBER		
Bu makale intihal tarama programıyla taranmıştır. This article has been scanned via a plagiarism software.		-		

ATIF/CITE AS

Çöllü, Yasin. "Hasan b. Muhammed'in Hayatı ve Şerh-i Cedîd-i Karabaş İsimli Tecvîd Risâlesinin İncelenmesi / The Life of Hasan b. Muhammed and the Examination of His Risalah About Tajweed Titled Sharh-I Jadeed-I Karabas". *ilahiyat* 9 (Aralık/December 2022): 201-214.

* Bu çalışma, Yalova Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü'nde Doç. Dr. Ahmet GÖKDEMİR'in danışmanlığında hazırlanan "Hasan b. Muhammed'in Şerh-i Cedîd-i Karabaş İsimli Eseri (İnceleme-Metin)" isimli yüksek lisans tezinden üretilmiştir.

HASAN B. MUHAMMED'İN HAYATI VE ŞERH-İ CEDÎD-İ KARABAŞ İSİMLİ TECVÎD RİSÂLESİNİN İNCELENMESİ

GİRİŞ

Kur'ân öğrenimi, Hz. Peygamber zamanından bugüne kadar devam edegelmiştir. Bu eğitimler başlarda şifâhî yapılmış daha sonra ise tecvîd alanında yazılan kitaplarla birlikte süre gelmiştir. Ubeydullah el-Hâkanî (ö. 325/967) ve Mekkî b. Ebî Tâlib (ö. 437/1045) ile başlayan telif süreci Kâsım b. Firrûh eş-Şâtibî (ö. 590/1194) ve İbrahim b. Halil el-Ca'berî (ö. 732/1332) ile ivme kazanmış İbnü'l- Cezerî zamanında üst seviyeye çıkmış ve sonrasında da bu hususta birçok eser yazılmıştır.

Bu minvalde eser verenlerden birisi de Osmanlı Devleti zamanında yaşamış ve alanında uzman birçok öğrenci yetiştirerek büyük hizmetlerde bulunmuş olan Hasan b. Muhammed'dir (ö. 1136/1724). Onun *Şerh-i Cedîd-i Karabaş* isimli eseri Osmanlıca olarak kaleme alınmış ve yetmiş dokuz varaktan oluşmaktadır. Bu tecvîd risâlesi Osmanlı devrinden günümüze kadar okunmakta olan Abdurrahman Karabaşî'nin (ö. 904/1498) telif ettiği *Karabaş Tecvîdi* üzerine yazılmış bir şerhtir. Hasan b. Muhammed, *Karabaş Tecvîdi*'nin kısa olduğu ve anlaşılmadığını ifade ederek bu risâleyi niçin yazdığını açıklamış ve kadîm kırâat kitaplarına bakarak söz konusu şerhi yazdığını aktarmıştır. Ayrıca Hasan Efendi kapalılığı gidermek için Hafs rivâyeti üzerine tecvîd konularını açıklayacağını dile getirmiştir.¹

Hasan b. Muhammed'in bu telifi *Karabaş Tecvîdi*'nin ve tecvîd ilminin daha iyi anlaşılması bakımından önemli bir eserdir. Söz konusu eserin uslûb bakımından incelenmesi ve günümüze kazandırılması için bu çalışma yapılmıştır. Makalede öncelikli olarak Hasan Efendi'nin hayatına yer verilecek sonrasında ise *Şerh-i Cedîd-i Karabaş* adlı eserinin tahlili yapılacaktır.

1. HASAN B. MUHAMMED'İN HAYATI

Hocapaşa imamı olarak tanınan Hasan b. Muhammed, Kastamonu'da dünyaya gelmiştir. Daha sonra İstanbul'a gelerek çeşitli görevlerde bulunan Hasan Efendi, Hocapaşa ve Vâlide Sultan camilerinde imam-hatiplik görevini yürütmüştür. O, Mehmed Efendi (ö. 1083/1672)'den İbn Kesîr'in (ؓ) kırâati ile Hafs'ın (ع) rivâyetini okuduktan sonra Şeker Mehmed Efendi'den (ö. 1099/1688) seb'a ile 'aşera kırâatlerini okumuş; son olarak da dönemin meşhur hocalarından Ali el-Mansûrî'den (ö. 1134/1721)² *Tayyibe* icâzeti almıştır. Hasan Efendi'nin talebeleri arasında Muhammed Şâkir Efendi (ö. 1139/1726-1727), İsmâil b. Ali (ö. 1142/1730), İsmail b. Muhammed (ö. 1142/1730), Trabzonlu Hasan Efendi (ö. 1143/1731), Dülgerzâde İmamı Mahmûd Efendi (ö. 1166/1753), Halil b. Hüseyin (ö. 1182/1768) gibi isimler bulunmaktadır. Hasan b. Muhammed, 1136/1724 tarihinde vefat etmiştir.³

2. ESERLERİ

Hasan Efendi'nin tecvîdle ilgili *Şerh-i Cedîd-i Karabaş* adlı kitabının yanında kırâati bizzat hocadan almanın gerekliliğini ifade eden *Takrîr*⁴ adında tek sayfalık bir notu bulunmaktadır.

2.1. ŞERH-İ CEDÎD-İ KARABAŞ ADLI TECVÎD KİTABI

Eser mukaddime, şerh ve zeyl bölümlerinden meydana gelmektedir. Müellif mukaddime kısmında söz konusu eseri *Karabaş Tecvîdi*'nin daha iyi anlaşılmasını sağlamak amacıyla yazdığını ifade etmiştir. Şerh bölümünde ise Hafs rivâyetine göre tecvîd kâidelerini açıklamıştır. Son olarak zeyl başlığı altında mehâric-i hurûf (harflerin mahreclerini) ve sıfât-ı hurûfu (harflerin

¹ Hasan b. Muhammed, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş* (İstanbul: Süleymaniye Kütüphanesi, Reşid Efendi, 11), 1b-79a.

² Ali b. Süleyman'ın Osmanlı kırâat ilmine katkıları büyüktür. Ali b. Süleyman ve Osmanlı kırâat ilmine hizmetleriyle ilgili bkz. Ahmet Gökdemir, *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*, (İstanbul: Ravza Yayınları, 2018); "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları", *Necmettin Erbakan Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi* 44 (2017), 113-148.z

³ Bursalı Mehmed Tahir Bursalı, *Osmanlı Müellifleri* (İstanbul: Matbaay-i Âmire, 1333), 2/29; Abdullah Akyüz, *Osmanlı Kurrâları* (İstanbul: Rabbânî Yayınları, 2021), 157.

⁴ Hasan b. Muhammed Hasan Efendi, *Takrîr* (Manisa: Manisa Yazma Eserler, Akhisar Zeynelzâde, 1483), 131a.

sifatları) beyân etmiştir. Çalışmamızda mezkûr eserin mukaddime ve şerh bölümleri ele alınacaktır.

2.1.1. MUKADDİME

Hasan Efendi, mukaddime kısmında eseri niçin yazdığını beyân ettikten sonra erkân-ı kırâatin (kırâatin şartları); senedin sahih olması, Arapça'ya muvâfakat (uygunluk) ve resm-i Osmâniye mutabakat olmak üzere üç tane olduğunu aktarmıştır. Müellif, (ورتل القرآن ترتيبا) "Kur'ân'ı tertîl ile oku"⁵ âyetini zikrederek Kur'ân-ı tecvîdle okumanın farz-ı 'ayn, hâfızlığın ise farz-ı kifâye olduğunu belirtmiştir. O, tecvîdle okumanın farz-ı 'ayn olduğunu söyleyip tecvîdsiz okumanın da haram olacağına vurgu yaparak Kur'ân'ın ancak lafzının fesâhatiyle ve manasının belâgatiyle mûciz olduğunu, fesâhat ile okunmadığı takdirde lahn-ı şenî'e⁶ düşülerek haram olacağını anlatmıştır.⁷ Hasan Efendi konuyla alakalı İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddimesi*'nden alıntı yaparak şu beyiti aktarmıştır:

والاخذ بالتجويد حتم الازم من لم يجود القرآن اثم⁸

Müellif, Kur'ân'ın nâzil ve tevâtür olduğunu, Allah Teâlâ'nın Kur'ân'ı levh-i mahfûza inzâl eylediğini oradan da Cibrîl-i Emîn vasıtasıyla Hz. Peygamber'e ulaştırdığını beyân etmiştir. O, Hz. Peygamber'den sahâbe-i kirâmın, sahâbeden tâbînin, tâbiinden kurrâ imamların, kurrâ imamlardan râvîlerin, râvîlerden ise tariklerin ahz ettiğini belirtmiştir. Hasan Efendi, tariklerin semâ ve ahz ile yetinmeyip kitaplar tedvîn ettiğini de ifade ederek anlatılanlarla ilgili *Mukaddime* beyitlerine yer vermiştir:

لانه به الاله انزلا وهكذا منه الينا وصلا

وهو ايضا حلية الاتلاوة وزينة الاداء والقراءة⁹

Hasan Efendi, bu bölümde son olarak talebenin hocadan öğrenme usûllerini aktararak, hocanın okuyup öğrencinin dinlemesini mütekaddimûn mesleği, öğrencinin hocası önünde okuyarak dinletmesini de müteahhirûn metodu olarak ifade etmiştir. Ayrıca müellif, müteahhirûn metodunu kendi zamanında evlâ olarak görmekte, hıfza ve zabta daha uygun olduğunu belirtmiştir. Hasan Efendi, müsannifin Kitâb-ı Kerîm'e iktidâ için besmele ve Hz. Peygamber'in emrine uymak için salât ve selâm ile başladığını vurguladıktan sonra şerhe başlamıştır.¹⁰

2.1.2. ŞERH BÖLÜMÜ

Hasan Efendi, bu bölümde med, idgâm, ğunne, izhâr, kalkale, sekte, lafzatullah, hükmü'r-râ, iklâb ve ihfâ konularına yer vermiştir. Aşağıda sırasıyla bu konular ele alınacaktır.

⁵ el-Müzzemmil, 73/4.

⁶ "Hata etmek, doğrudan sapmak" anlamlarına gelen lahn sözcüğü ile "kabih (çirkin) olmak" manasında şenî' kelimesinden oluşan bu kavram terkip olarak çirkin hatayı ifade etmektedir. Bkz. Mütercim Âsım Efendi, *el-Okyânüsü'l-basît fî Tercemeti'l-Kâmüsi'l-Muhît Kâmüsi'l-Muhît Tercümesi*, thk. Mustafa Koç-Eyüp Tanrıverdi (İstanbul: Pasifik Ofset, 2013), "şna" 4/3400; Ramazan Pakdil, *Ta'lim Tecvid ve Kirâat* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2019), 31.

⁷ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 3a-3b.

⁸ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi*, çev. M. Sadi Çögenli (İstanbul: Âsîâne Yayınları, b.y.y.), 6. Beyitte şöyle denilmektedir: "Kur'ân'ı tecvîd ile okumak zorunludur. Kim Kur'ân'ı tecvîdsiz okursa günahkâr olur".

⁹ İbnü'l-Cezerî'nin *Mukaddime*'sinin 6-7. beyitlerinde şöyle geçmektedir: "Çünkü Allah, Kur'ân'ı tecvîdle indirdi. Ondan bize kadar da böylece geldi. Tecvîd aynı zamanda tilâvetin süsü, edâ ve kırâatinin zînetidir." İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 6.

¹⁰ Abdurrahman Karabaşı, *Suallî Cevaplı İzahlı Karabaş Tecvidi*, çev. Ali Özek (İstanbul: Hisar Yayınları, 2019), 4; Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 3b-5a.

2.1.2.1. HARF-İ MED-MEDD-İ TABİİ

Med, lügat olarak “bir şeyi çekip sündürmek, uzatmak” manasına gelmektedir.¹¹ Müellif, med kelimesini tecvîd ıstılahında hurûf-ı memdûd ile savt-i itâleden (sesi uzatmak) ibarettir şeklinde tanımlamıştır. Hasan Efendi, mâ kabli madmûm olan sâkin vâv (و), mâ kabli meksûr olan sâkin yâ (ى) ve elif (ا) harfine hurûf-ı med denildiğini, bunlardan her birinin ancak bir elif miktarı tahakkuk edeceğini ifade etmiş; (قولوا، واخى، طالوت)¹² lafızlarını örnek göstererek konunun daha iyi anlaşılmasını sağlamıştır. O, med harflerinden vâv (و) ile elif (ا) harflerinin mâ kabline tabi olarak ince veya kalın okunduğunu, yâ (ى)'nin ise her zaman ince okunduğunu; konuyla ilgili İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr* adlı eserinde elif (ا)'in öncesindeki harfe göre terkîk veya tefhîm okunabilir dediğini aktarmıştır.¹³ Müellif, med sebebi olmadığı zaman harf-i meddin bir elif miktarı uzatılacağını ve bu miktarın vâcip olduğunu, medd-i ferîye sebep olmadığı için ziyadesinin de haram olacağını beyân etmiştir. Hasan Efendi, medd-i tabî ile alakalı (قالتون، قال، كانت قواريرا)¹⁴ lafızlarını örnek gösterip bir parmak kaldıracak kadar med yapılması gerektiğini ve bu medde zâtî-aslî med denildiğini de ifade etmiştir.¹⁵

2.1.2.2. MEDD-İ MUTTASIL

Hasan Efendi harf-i medden sonra sebab-i medd-i ferînin hemze olarak gelmesi ve bu ikisinin bir kelimedede bulunması halinde hemzenin harfi medde bitişmesinden dolayı medd-i muttasıl olduğunu ve bu med çeşidinin medd-i vâcip olarak da ifade edildiğini aktarmıştır. Müellif, konuyla ilgili olarak eserinde İbnü'l-Cezerî'nin şu sözlerine yer vermiştir:

وواجب ان جاء قبل همزة متصلا ان جمعا بكلمة¹⁶

Hasan Efendi, kurrâ imamların medd-i muttasılda erbea merâtib okuduklarını belirterek mertebe-i ûlânın Kâlûn (ب), İbn Kesîr (د) ve Ebû Amr (ح)'a, mertebe-i sâniyenin İbn Âmir (ك) ve Kisâî (ر)'ye, mertebe-i sâlisinin İmâm Âsım (ع)'a, mertebe-i râbianın ise Hamza (ف) ile Verş (ج)'e ait olduğunu anlatmıştır. Müellif, bu med miktarlarının birbirine muhalif ve mütefâvid olduğunu belirterek tecvîd öğrenecek kişilerden bu anlatılan med miktarlarını ve Hafs (ع)'in mezhebini iyi kavramalarını istemiştir. Hasan Efendi, medd-i muttasılda harfi meddin üzerine ziyâde kılınması hususunda ittifak olduğunu ve vücûbiyetin ittifakta tahakkuk ettiğini ifade etmiştir. O, harf-i med üzerine ziyade hususunda dört görüşün bulunup, bunlardan ilkinin bir elif ilave edilerek iki, ikinci görüşün tevassut (2-3 elif), üçüncünün yarım elif eklenerek bir buçuk, dördüncünün ise bir elifin üzerine rubu' (çeyrek) elif ziyâde kılınarak bir ve rubu' (çeyrek) elif olduğunu belirtmiştir.¹⁷ Müellif bu anlatılanlara delil olarak İmâm Şâtibî'nin şu beytini eserinde aktarmıştır:

¹¹ Âsım Efendi, "mdd", 2/1595; Nihat Temel, *Kırâat ve Tecvid İstılahları* (İstanbul: İFAV Yayınları, 2018), 113.

¹² el-Bakara, 2/58-247; el-Mâide, 5/25.

¹³ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr fi'l-kırââtî'l-'aşr*, ed. Ali Muhammed ed-Debbâ' (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, b.y.y.), 2/215.

¹⁴ el-Bakara, 2/11; er-Rûm, 30/26; el-İnsân, 76/15.

¹⁵ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedid-i Karabaş*, 5a-7a.

¹⁶ *Mukaddime*, 71. beyitte şöyle denilmektedir: “Eğer med harfi hemzeden önce gelir ve ikisi de bir kelimedede toplanırsa o kelimeyi med yapmak vâciptir.” İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 20.

¹⁷ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedid-i Karabaş*, 11b-17a.

إذا الف او ياؤها كسرة او الواو عن ضم لقي الهمزة طولاً¹⁸

2.1.2.3. MEDD-İ MUNFASIL

Hasan b. Muhammed, eserinde med harfinden sonra sebab-i med ferî hemze olarak başka başka kelimeye gelirse medd-i munfasıl kuralının gerçekleşeceğini dile getirmiştir. O, söz konusu kuralın vasl halinde olacağını ve bu meddin, medd-i ferîsinin terk edilmesi câiz olduğundan medd-i câiz olarak da adlandırıldığını aktarmıştır. Müellif, konuyla ilgili (**اتى امرالله، ياايها، عنده**)¹⁹ âyetlerini örnek olarak vermiştir. Hasan Efendi, İmam Âsım'ın medd-i munfasılta dört elif miktarı uzattığını, bazı kurrâların ise medd-i aslî üzerine med yapmadan kasr ile okuduklarını beyân etmiştir.²⁰

2.1.2.4. MEDD-İ LÂZİM

Hasan Efendi, sebab-i meddin sükûnunun kelmî ya da harfî olacağını belirterek harf-i medden sonra lâzım olarak geldiğinde medd-i lâzımın söz konusu olduğunu ve meddin bu çeşidinin medd-i 'adl, medd-i haciz, medd-i müşbî olarak isimlendirildiğini ifade etmiştir. Ayrıca müellif, medd-i lâzımın dört türlü olduğunu, bunların ikisinin kelime ikisinin ise harfte olacağını beyân ederek bunları örneklerle birlikte açıklamıştır. O, ilk olarak (**ولاضالين، الحاقه**)²¹ lafızlarını örnek vererek kelime-i müsakkali, sonrasında (**الان**)²² kelimesini göstererek kelime-i muhaffefeyi, üçüncü de harf olan muhaffef sükûn-i lâzımı (**الم، المص**)²³ son olarak da harf-i müsakkali (**الم، طسم**)²⁴ âyetleriyle açıklayarak konuyu ele almıştır. Hasan Efendi, hurûf-ı mukattaalarda medd-i lâzımın meddi hususunda ittifak olduğunu, bu durumda medd-i aslînin üzerine iki elif ziyâde kılarak üç elif okunduğunu dile getirmiştir. Müellif hurûf-ı mukattaaların dışındakilerde ise ihtilaf olduğunu, bunlardan bazılarının harf-i med üzerine iki, bazılarının ise bir elif ilave edilerek okuduklarını aktararak bu meddin miktarının dört elif olduğunu beyân etmiştir.²⁵

2.1.2.5. MEDD-İ ÂRIZ

Müellif, harf-i medden sonra gelen sükûnün ârizî sebebinden hasıl olan medde medd-i âriz-ı ferî denildiğini ifade etmiştir. Hasan Efendi, aslı harekeli olduğu halde vakfta sâkin, vaslda ise tekrar harekesi geri gelerek sâkit olan sükûnü, sükûn-i âriz olarak tanımlamış; buna örnek olarak da (**يوم الدين، نستعين، يعلمون**)²⁶ âyetlerini vermiştir. Müellif, medd-i ârizin meddinin muhtelifün fih olduğu için câiz olduğunu belirtmiştir. O, med yapılacak kelimenin sonu meftûh (üstünlü) ise tûl, tevassut, kasr; meksûrsa (esreli) tûl, tevassut, kasr ve revm,²⁷ madmûmsa (ötreli) tûl, tevassut, kasr ve bunlarla birlikte işmâm,²⁸ bir de revm vechinin câiz olacağını dile getirmiştir.²⁹

¹⁸ Kâsım b. Firrûh eş-Şâtîbî, *Metnü 'ş-Şâtîbiyye el-müsemmâ Hirzi 'l-emâni ve vechü 't-tehâni fi 'l-kirâati 's-seb'i* (Medine: Mektebetü Dâru 'l-Hüdâ, 2010), 14. Mezkûr beyitte şöyle denilmektedir: “Med harfleri olan vâv (و), yâ (ي) ve elif (ا) ten sonra hemze gelirse uzatılır.”

¹⁹ en-Nahl, 16/1; el-Bakara, 2/21, 255.

²⁰ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 17a-18b.

²¹ el-Fâtîha, 1/7; el-Hâkka, 69/1.

²² Yûnus, 10/1.

²³ el-Bakara, 2/1; el-A'râf, 7/1.

²⁴ Âl-i İmrân, 3/1; eş-Şuarâ, 26/1.

²⁵ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 18b-20b.

²⁶ el-Fâtîha, 1/3, 4; el-Bakara, 2/77.

²⁷ Hasan b. Muhammed, revmî, “gizli avaz (ses) ile harekeyi talep etmektir” şeklinde tarif etmiştir.

²⁸ Müellif, işmâmı, “sükûndan sonra dudakları yummak” şeklinde tanımlamıştır.

²⁹ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 21a-22a.

2.1.2.6. MEDD-İ LÎN

Müellif, Hasan b. Muhammed, harf-i lînden sonra gelen sebab-i meddin sükûnunun gerek ârız gerekse lâzım olsun medd-i lîn olacağını belirterek harf-i lînin, mâkabli meftûh (üstün) sâkin vâv ve yâ harfleri olduğunu söylemiştir. O, sükûn-i lâzımlı medd-i lînlerde meşhur olan görüşün üç elifle tûl ve iki elifle tevassut olduğunu bununla birlikte tûlu dört, tevassutu iki buçuk veya üç elif okuyanların bulunduğunu aktarmıştır. Müellif, konuyu (حم عسق، كهيعص)³⁰ âyetleri ile örneklendirmiş ve meddin mûcibinin iltikâ-i sâkineyn (iki sâkinin karşılaşması) olduğunu beyân etmiştir. Hasan Efendi, bu bâbda son olarak harf-i medden sonra sebab-i meddin sükûn-u ârız olarak vâki olursa medd-i ârızdaki gibi meftûhta üç, meksûrda dört, madmûm da ise yedi vechin câiz olacağını ifade ederek buna (ولا نوم، من خوف، والصيف)³¹ âyetlerini misal göstermiştir. Hasan Efendi, bu meddin muhtelifün fih olduğu için câizliğini belirterek medd-i lîndeki kasrın meddi terk etmek olduğuna vurgu yapmıştır.³²

2.1.2.7. TENVÎN VE NÛN-İ SÂKİN BÂBİ

Hasan Efendi tenvîni iki üstün, iki esre, iki ötre olarak tanımlamıştır. O, nûn-i sâkinenin, cezmlî nûn olduğunu ve tenvînle nûn-i sâkin ahkâmının yirmi sekiz harf içerisinde dört kısma ayrıldığını dile getirmiştir. Ayrıca müellif dört kısmın izhâr, ihfâ, kalb (iklâb) ve idgâm olduğunu beyân ederek İmâm Cezerî'nin konuyla ilgili şu beytini aktarmıştır:

و حکم تنوين ونون يلقى اظهار ادغام و قلب اخفا³³

2.1.2.8. İHFÂ

Hasan Efendi, sözlük anlamı “gizlemek ve gizlenmek”³⁴ olan ihfâyı, terim olarak tenvîn ve sâkin nûn ihfâ harflerine uğradığında oluşan kurala verilen isim olarak tanımlamıştır. O, ihfâ harflerini (يرملون) harflerinin yanı sıra sitte-i halkıyye (ه، غ، ع، خ، ح، ا) ve bâ (ب) harfinden geriye kalan on beş harf olduğunu aktararak (طس تلك، غنى كريم)³⁵ âyetleri üzerinde ihfâyı göstermiştir.³⁶

2.1.2.9. İZHÂR

Lugat olarak izhâr “bir nesneyi âyan ve âşikâre kılmak” manasına gelmektedir.³⁷ Hasan Efendi, izhâr harflerini (الله، حى، خالق، عدل، غنى، هاديا) esmâ-i şerîfelerinin ilk harfleri olduğunu belirterek tenvîn ve nûn-i sâkinin bu altı harften birine uğraması sonucu izhâr kuralının gerçekleşeceğini anlatmıştır. Müellif tenvîn ve nûn-i sâkinin bu harflerde izhâr edilmesinin sebebini mahrec bakımından aralarındaki uzaklığa bağlayarak (غفور حلیم، من خوف)³⁸ âyetlerinde bu kuralın oluştuğunu beyân etmiştir.³⁹

³⁰ eş-Şûrâ, 42/2; Meryem, 19/1.

³¹ el-Kureyş, 106/2, 4; el-Bakara, 2/255.

³² Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 22a-23b.

³³ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 18; Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 23b. Beyitte “Tenvîn ve nûnun hükümü izhâr, idgâm, kalb (iklâb) ve ihfâda bulunur” denilmektedir.

³⁴ Âsım Efendi, “hfı”, 6/5728.

³⁵ en-Neml, 27/1, 40.

³⁶ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 25a-26a.

³⁷ Âsım Efendi, “zhr”, 3/2153.

³⁸ el-Bakara, 2/225; el-Kureyş, 106/4.

³⁹ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 26a-28a.

2.1.2.10. İKLÂB

Hasan b. Muhammed, “bir nesneyi geriye döndürmek ve çevirmek”⁴⁰ anlamına gelen iklâb kavramını, tenvîn veya nûn-i sâkinin bâ (ب) harfine uğraması sonucu mîm (م) harfine çevrilip ğunne⁴¹ ile okunmasıdır şeklinde tarif etmiştir. Müellif, iklâbın, tenvîn ve nûn-i sâkini bâ (ب) harfinde ğunne ile izhâr ederek okumanın zor olacağından kaynaklandığını ileri sürmüştür. Ayrıca Hasan Efendi, (عليم بذات الصدور، من بعد، سميع بصير)⁴² lafızlarında iklâb kuralının gerçekleştiğini ifade etmiştir.⁴³

2.1.2.11. BÂB-I İDĞÂM-I MEA'L-ĞUNNE

İdğâm, lugatta “bir harfi diğer bir harfe derc ve idhâl etmek” anlamına gelmektedir.⁴⁴ Hasan Efendi, idğâmın, örfi kurrâda iki harfi birbirine halt (karıştırarak) edilerek, harf-i vâhid-i müşedded (şeddeli bir harf) kılmak olduğunu aktarmıştır. O, idğâm-ı me'al-ğunne harflerinin (يمينو) harfleri olduğunu ve tenvînle nûn-i sâkinin bu dört harfe uğraması sonucu bu kuralın uygulanacağını beyân ederek vâv (و) ile yâ (ي) da nâkıs, mîm (م) ile nûn (ن) harfinde ise tam idğâm yapıldığını (فضلا من الله) (خيراً يره، ومن يعمل، فضلا من الله)⁴⁵ örnekleri üzerinde ifade etmiştir. Müellif nûn-i sâkin ile vâv (و) ve yâ (ي) harfleri (صنوان، قنوان، بنيان، دنيا)⁴⁶ lafızlarındaki gibi bir kelime bulduklarında, idğâm karışıklığı sebebiyet vereceğinden, bunun câiz olmayacağını ve bu durumda ittîfâk ile izhâr okunduğunu belirtmiştir.⁴⁷ O, bu anlattıklarını destekleyen İmâm Şâtîbî'nin şu beyitlerini eserinde aktarmıştır:

وعندهما لكل اظهر بكلمة مخافة اشباه المضاعف اتقلا⁴⁸

2.1.2.12. BÂB-I İDĞÂM-I BİLÂ ĞUNNE

Hasan Efendi, idğâm-ı bilâ ğunne harflerinin lâm (ل) ve râ (ر) olduğunu, tenvîn ve nûn-i sâkinin bu iki harften birine uğraması sonucunda kalb-i mahza ile kalb olunacağını, teşdîd-i kâmil ile müşedded kılınması gerektiğini ve ğunnenen hiç eser kalmamasını beyân etmiştir. Müellif, burada idğâm olmasının sebebinin bitişik veya ittîhâd-ı mahrec olduğunu belirtip vucûbunun delilini ise tenvîn ve nûn-i sâkinin lâm (ل) ve râ (ر) harfleri ile çok karşılaşması şeklinde ifade etmiştir. Yine o, ğunnenin tahfiflikte mübâlağa için hazfedildiğini dile getirmiştir. Hasan Efendi, konuyla ilgili Şâtîbî'nin aşağıdaki beytini eserinde aktarmıştır:

وكلهم التنوين والنون ادغموا بلا غنة في اللام والرا ليجملا⁴⁹

⁴⁰ Âsım Efendi, “klb”, 1/616.

⁴¹ Hasan Efendi, “Ğunneyi, genizden gelen ses” şeklinde ifade etmiştir.

⁴² Âl-i İmrân, 3/35; el-Bakara, 2/27; el-Hac, 22/61.

⁴³ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 33b-35a.

⁴⁴ Âsım Efendi, “dğm”, 5/4970.

⁴⁵ el-Zilzâl, 99/7; en-Nisâ, 4/110; el-Fetih, 48/29.

⁴⁶ el-Bakara, 2/85; et-Tevbe, 9/109; el-En'âm, 6/99; er-Ra'd, 13/4.

⁴⁷ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 35a-37b.

⁴⁸ eş-Şâtîbî, *Hurzü'l-emânî*, 24.

⁴⁹ eş-Şâtîbî, *Hurzü'l-emânî*, 24.

Hasan Efendi, (هدى للمتقين) ⁵⁰ âyetlerini de bu kurala örnek olarak vermiştir. ⁵¹

2.1.2.13. BÂB-I İDĞÂM-I MİSLEYN

Hasan b. Muhammed, bu başlık altında idğâmın mislân, cinsân ve mütekâribeyn olmak üzere üç kısım olduğunu ifade etmiş ve konuya dair İmâm Cezerî'nin şu beytini alıntı yapmıştır:

واولى مثل وجنس ان سكن ادغم كقل رب وبل لا ⁵²

Müellif, İmâm Cezerî'nin cinsân (mütecâniseyn) ile yetinerek mütekâribeyni zikretmediğini aktarmış, sâkin olan bir harfin (امنا) ⁵³ gibi kelimenin ortasında veya (طلعت تراور) ⁵⁴ âyetindeki gibi kelimenin sonunda olup da kendi misline uğradığında idğâmın vâcip olduğunu ve bu kurala da idğâm-ı misleyn denildiğini anlatmıştır. Ayrıca müellif, *Dürrü'n-nazîd* adlı kitapta yer alan mahreç ve sıfat bakımından ittifak halinde olan harflerin ilki sâkin olması halinde ister bir kelime ister iki kelime bulunsun idğâm edilmesinin vâcip olduğuna yönelik ibâreleri eserinde aktarmıştır. Hasan Efendi, misleyn olan idğâmda ilk harfin harf-i med olması halinde (فى يوم،) ⁵⁵ âyetlerini örnek göstererek idğâm yapılmaması gerektiğini savunmuş ve idğâm durumunda harf-i meddin meddinin zâil olacağını ifade etmiştir. Müellif bunlara ek olarak (مالىه) ⁵⁶ âyetinde hâ-i sekt olduğu için idğâm yapılamayacağını ve bu örneğin yukarıda anlatılan kurallara kıyas yapılmaması gerektiğini belirtmiştir. O, (من نار، ومن نعمره) ⁵⁷ âyetlerini göstererek nûn-i sâkinin nûn (ن) harfine uğradığında hem idğâm-ı misleyn me'a'l-gunne hem de idğâm-ı me'a'l-gunne, mîm-i sâkinin mîm (م) e uğramasında ise idğâm-ı misleyn me'a'l-gunne olacağını beyân etmiştir. Hasan Efendi, konunun devamında mîm-i sâkinin bâ (ب) ya uğraması sonucunda ehl-i edâdan sahih olan görüşe göre ihfâ olacağını, ancak İbnü'l-Münâdî (ö. 336/947) ve Mekkî'nin (ö. 437/1045) izhâr olacağı yönünde görüş bildirdiklerini; bu konuda izhârın da câiz olduğunu ama muhtâr olmadığını vurgulamıştır. O, son olarak mîm-i sâkinin misli ve bâ (ب) hariç diğer harfler katında izhâr ile okunacağını aktararak câhil kurrâların yaptığı gibi fâ (ف) ile vâv (و) harfinde ihfâ etmekten uzak durulması gerektiğini belirtmiş ve söz konusu okuyuşun lahn olduğunu ifade etmiştir. ⁵⁸

⁵⁰ el-Bakara 2/2, 173.

⁵¹ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 37b-38b.

⁵² İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 50. beyitte şöyle denilmektedir: “Benzer ve cins harflerin birincileri sâkin olursa idğâm et (بل لا) gibi.”
İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 12.

⁵³ el-Bakara, 2/8.

⁵⁴ el-Kehf, 18/17.

⁵⁵ Âl-i İmrân, 3/77; eş-Şuarâ, 26/96.

⁵⁶ el-Hâkka, 69/28-29.

⁵⁷ el-A'râf, 7/12; Yâsîn, 36/68.

⁵⁸ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 38b-42b.

2.1.2.14. BÂB-I İDĞÂM-I MÜTECÂNİSEYN

Hasan b. Muhammed, mahreçleri bir sıfatları başka olan harflerin birbirine uğraması sonucu idğâm-ı mütecâniseyn⁵⁹ olacağını ve bu idğâma idğâm-ı sağır de denildiğini dile getirmiştir. O, bu idğâmın harflerinin üç mahreç olduğunu bildirmiştir. Ona göre bunlardan ilki taraf-ı lisân ile senâyây-ı ‘ulyâdan⁶⁰ çıkan dâl (د), tê (ت), tâ (ط) harfleri olup (اثقلت دعواتهم، ائقلت دعواته)⁶¹ örnekleri üzerinde bu kural gerçekleşmiştir. Müellif, ikinci olarak taraf-ı lisân ile senâyây-ı ‘ulyâdan⁶² çıkan zâl (ذ), sâ (ث) ve zâ (ظ) harflerinin idğâmından bahsederek (يلهث ذلك)،⁶³ örneğinde ihtilaf olup, idğâm ile birlikte izhârının câiz, lâkin muhtâr olanın idğâm vechi olduğunu aktarmıştır. Hasan Efendi, konuyla alakalı İbnü'l-Cezerî'nin *en-Neşr* adlı eserinde (يلهث ذلك) âyetini kırâat imamlarından Nâfi (ل), İbn Kesîr (د), Âsım (ن), Ebû Câfer (جع) ve Hişâm (ل)ın izhâr ve idğâm, diğerlerinin ise sadece idğâmla okuduklarını, kendi tercihinin ise idğâm olduğunu ifade eden bölümü eserine almıştır.⁶⁴ Müellif, eimme-i kurrânın (kurrâ imamların) ittîfâk-ı erâ (görüş birliği) ile idğâm kelimesinin zâ (ظ) ve zâl (ذ) harflerinde idğâm edildiğini ifade ederek (اذ ظلموا، اذ ذهب)⁶⁵ lafızlarını buna örnek göstermiştir. O, bununla birlikte kurrânın قد kelimesini dâl (د) ve tâ (ط)da, طلعت ترازور، ائقلت (ت)، dâl (د) ve tâ (ط) harflerinde idğâm yaptıklarını aktararak (ثقلت ترازور، ائقلت) âyetlerinde bu kuralın gerçekleştiğini dile getirmiştir. Hasan Efendi, üçüncü olarak bâ (ب)nin mîm (م)e idğâm edilmesine değinmiş, bu hususta izhârın da câiz olacağını ama muhtâr olanın idğâm vechi olduğunu dile getirmiştir. O, bu idğâma örnek olarak (يا بني اركب معنا)⁶⁷ âyetini göstermiştir. Müellif, bunlara ilave olarak قل، هل، بل، kelimelerinin lâm (ل) ve râ (ر)da (بل، هل، قل) âyetinde görüldüğü üzere idğâm edildiğini; ancak (كلا، هل، قل، فقل لي عملي، وقل رب ان ران)⁶⁹ âyetinde Hafs'ın sekte yaptığını; قل، هل، بل، قد، اذ، lafızlarının dışında ise Hafs'ın ve ona tabi olanların izhâr ile okuduğunu anlatmıştır.⁷⁰

2.1.2.15. BÂB-I İDĞÂM-I MÜTEKÂRİBEYN

Hasan Efendi mahrecinde, sıfatında veya her ikisinde yakınlığı olan harflerin birbirine uğraması sonucu idğâm-ı mütekâribeyn olacağını ve *en-Neşr*'de bu konunun بالمقتارين ما تقاربا مخرجا او صفة şeklinde anlatıldığını beyân etmiştir. Müellif, bu idğâmın harflerinin iki mahreçte

⁵⁹ Müellif, idğâm-ı mütecâniseyni (ما اتحد مخرجا وختلفا صفة) mahreçleri aynı sıfatları farklı harflerin idğâmı olarak tanımlamıştır. Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 42b.

⁶⁰ Dil ucuyla ön üstteki iki diş.

⁶¹ el-Kâfirûn, 109/4; el-Â'raf, 7/189.

⁶² Konuyla alakalı zikredilen birinci ve ikinci grup mahreç aynı ifadelerle anlatılmakla birlikte ilkinde ön dişlerin dipleri, ikincisinde ise ön dişlerin uçları kastedilmektedir. Bkz. Abdurrahman Çetin, *Kur'an Okuma Esasları* (Bursa: Emin Yayınları, 2013), 102-103.

⁶³ el-Â'raf, 7/176.

⁶⁴ İbnü'l-Cezerî, *en-Neşr*, 2/13-15.

⁶⁵ Enbiyâ, 21/87; Nisâ, 4/64.

⁶⁶ Kehf, 18/17; Â'raf, 7/189; Âl-i İmrân, 3/72.

⁶⁷ Hûd, 11/42.

⁶⁸ el-Enbiyâ 21/56; er-Rûm 30/28; Yûnus 10/41; Tâhâ 20/114.

⁶⁹ el-Mütaffifin 83/14.

⁷⁰ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 42b-44b.

toplandığını, bunlardan birincisinin lâm (ل) ve râ (ر) harfleri olduğunu, dolayısıyla (قل رب، بل) ⁷¹ örneklerinde lâm (ل)'in râ (ر) harfinde idğâm edilmesi gerektiğini vurgulamış, ⁷² (قل نعم) âyetinde ise lâm (ل) ve nûn (ن) harflerinin mütecâniseyn ve mütekâribeyn olmasına rağmen birbirine idğâm edilemeyeceğini anlatmıştır. Hasan Efendi ikinci olarak bu grupta kâf (ق) ve kêf (ك) harflerini zikretmiş ve buna ⁷³ (الم نخلقكم) örneğini vermiştir. O, bu âyetteki idğâmıda ittifak olduğunu, ancak kâf (ق)'ın isti'lâ sıfatının gösterilmesinde veya giderilmesinde ihtilaf olduğunu aktarmıştır. Müellif, ehl-i edâdan bazılarının kâf (ق)'da bulunan isti'lâ sıfatının kavî, kêf (ك)'de var olan hems sıfatının ise zayıflığı düşüncesinde olduğunu belirterek, kâf (ق) harfinin (احطت، بسطت) ⁷⁴ misallerindeki gibi isti'lâ sıfatının idğâm-ı nâkıs ile gösterilmesini savunduğunu aktarmıştır. O, diğerlerinin ise söz konusu sıfatın tamamıyla kaldırılması yönünde görüş bildirdiğini ve buna idğâm-ı mahza veya idğâm-ı kâmil dendiğini ifade etmiştir. Hasan Efendi, bu iki görüşünde sahîh, lakin idğâm-ı mahzanın esahh (daha doğru) olduğunu dile getirmiştir. ⁷⁵ O, bu konunun *Mukaddime*'de ⁷⁶ *والخلف بنخلقكم وقع* şeklinde anlatıldığını da zikretmiştir. ⁷⁶

2.1.2.16. İDĞÂM-I ŞEMSIYYE

Hasan b. Muhammed, harflerin hurûf-ı şemsiyye ve hurûf-ı kameriyye olarak iki kısım ve hurûf-ı şemsiyyenin (تب، ثم، دع، ذنبا، رمى، زد، سمعة، شمس، صدر، ضيف، طاب، ظن، له، نعم) bu kelimelerin ilki olan on dört harf olduğunu beyân etmiştir. Müellif, elif-lâm (ال)'a lâm-ı târif denildiğini ve bu on dört harfe uğradığında lâm-ı târifin, söz konusu harfler içinde idğâm edilmesinin vâcip; nûn (ن)'a uğrarsa idğâm-ı şemsiyye me'a'l-ğunne diğer harflere uğradığında ise idğâm-ı şemsiyye bilâ ğunne olacağını anlatmıştır. Hasan Efendi, bu idğâmın sebebini mahreç yakınlığı olarak açıklamış ve bu duruma ⁷⁷ *والناس، والشمس، والدار، والصفات* kelimelerini örnek göstermiştir. ⁷⁸

2.1.2.17. İZHÂR-I KAMERİYYE

Hasan b. Muhammed, izhâr-ı kameriyye harflerinin (ابغ حجك وخف عقيمه) beytinde bulunan harfler olduğunu ve lâm-ı târifin bu on dört harfe uğraması sonucu izhârın vâcip olacağını belirtmiştir. Müellif ⁷⁹ *والعصر، والفجر، والجبال* âyetlerinde lâm-ı târifin izhâr edilmesi gerektiğini, bu kural gereği idğâm câiz olmadığı gibi ğunnenin de câiz olmayacağını ve izhârın ğunneye engel

⁷¹ Tâhâ 20/114; en-Nisâ 4/158.

⁷² es-Sâffât 37/18.

⁷³ el-Mürselât 77/20.

⁷⁴ en-Neml 27/22; el-Mâide 5/28.

⁷⁵ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 44b-46a.

⁷⁶ İbnü'l-Cezerî, *Mukaddime*, 11.

⁷⁷ el-Bakara 2/8; eş-Şems 91/1; el-A'râf 7/169; es-Sâffât 37/1.

⁷⁸ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 46a-47a.

⁷⁹ el-'Asr 103/1, 74; el-Fecr 89/1.

olduğunu ifade etmiştir. Ayrıca Hasan Efendi, lââm-ı târifin kameriyye harflerinde mahreçlerinin birbirine uzak olması sebebiyle izhâr edildiğini açıklamıştır.⁸⁰

2.1.2.18. BÂB-I KALKALE

Hasan Efendi, kalkalenin lûgat olarak التحرك (hareket etmek), kımıldanmak; terim olarak ise güçlü bir ses gelinceye kadar mahrecin hareket ettirilmesi şeklinde tanımlamıştır. O, kalkale harflerinin (قطب جد) terkindeki beş harf olduğunu, bunların kelimenin ortasında ve sonunda ârizî ve aslî sükûn ile müşedded (şeddeli) veya muhaffef (şeddesiz) olarak geldiğinde; cemî ehl-i edânın (يدخلون، احد، بالحق)⁸¹ misallerinde olduğu gibi kalkale ile okuduğunu beyân etmiştir. Ayrıca müellif bu harfler (ان اضرب بعصاك)⁸² âyetindeki gibi misline uğradığında veya (ما عدتم)⁸³ lafzında olduğu üzere idğâm edildiğinde istisna olarak kalkale yapılmaması gerektiğini dile getirmiştir.⁸⁴

2.1.2.19. BÂB-I HÜKMÜ'R-RÂ

Hasan b. Muhemmed, râ (ر) harfinin mâ kablinin meftûh ve madmûm olması halinde (واخر، من) وَاخِرٌ، بالندر (شكر، بالندر)⁸⁵ âyetlerindeki gibi kalın okunacağını, mâ kablinin meksûr olması durumunda ise (واستغفره، اصطربر)⁸⁶ misallerinde olduğu üzere ince okunacağını lâkin bu terkîk okumanın sûret-i mutlak (devamlı) olmadığını beyân etmiştir. Yine Hasan Efendi, mâ kabli meksûr sâkin râdan sonra hurûf-ı isti'lâdan biri gelirse rânın، (مرصادا، قرطاس)⁸⁷ misallerindeki gibi kalın okunacağını, isti'lâ harfinin meksûr olması halinde ise iki vecih olarak hem kalın hem ince okunabileceğini belirtmiştir. O, son örnekte Megârib ve Mısır kurrâlarının çoğunluğunun harf-i isti'lânın meksûr olması sebebiyle terkîk (ince) okuduğunu, diğer ehl-i edânın ise harf-i isti'lânın terkîke engel ve kesrenin zayıf olması hasebiyle tefhîm (kalın) okuduğunu belirtmiştir. Müellif sâkin râ ile harf-i isti'lânın farklı kelimelerde olması durumunda ise (فاصبر صبرا، انذر قومك)⁸⁸ âyetlerindeki gibi isti'lâ harfinin râ (ر)'nin okunuşuna etkisi olmayacağını dile getirmiştir. O, râ (ر)'nin sâkin, mâ kablinin de âriz olması durumunda (ارجعى، لمن ارتضى)⁸⁹ örneklerinde görüldüğü üzere kalın okunduğunu, sâkin râ (ر)'nin mâ kablinde aslî sükûn olması halinde ise bu sükûna itibar edilmeyeceğini belirterek sükûndan önceki harfin harekesinin meftûh veya madmûm olması halinde (بصير، من كل امر، فى الصدور)⁹⁰ lafızlarındaki gibi kalın, meksûr olduğunda ise (بصير، من كل امر، فى الصدور)⁹¹ misallerinde olduğu üzere ince okunacağını ifade etmiştir. Hasan Efendi, son olarak vakıf

⁸⁰ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 47b.

⁸¹ en-Nisâ 4/124; el-İhlâs 112/1; el-Bakara 2/71.

⁸² el-Bakara 2/60.

⁸³ el-Kâfirûn 109/4.

⁸⁴ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 47b-48b.

⁸⁵ el-Kevser 108/2; el-Kamer 54/23, 35.

⁸⁶ en-Nasr 110/3; Meryem 19/65.

⁸⁷ en-Nebe 78/21; el-En'âm 6/7.

⁸⁸ el-Meâric 70/5; Nûh 71/1.

⁸⁹ el-Fecr 89/28; el-Enbiyâ 21/28.

⁹⁰ el-Bakara 2/45; el-Kadr 97/4; Yûnus 10/57.

⁹¹ el-Bakara 2/20, 96.

HASAN B. MUHAMMED'İN HAYATI VE ŞERH-İ CEDÎD-İ KARABAŞ İSİMLİ TECVÎD RİSÂLESİNİN İNCELENMESİ

sebebiyle sâkin râ (ر)dan önce harf-i lîn olursa ince okunacağını ifade etmiş örnek olarak da (خير ،)⁹² kelimelerini vermiştir.⁹³

2.1.2.20. LAFZATULLAH

Hasan b. Muhammed, lafzatullahın mâ kabli meftûh veya madmûm olduğunda vaslen ve ibtidâen (بالله، والله)⁹⁴ gibilerde kalın, meksûr olduğunda ise vaslen ve ibtidâen (الله) örneklerinde olduğu üzere ince okunacağını belirtmiştir. Müellif (قل اللهم)⁹⁵ lafızlarında ibtidâ halinde hemzenin meftûh olduğu için kalın, vasl halinde ise hemze-i vaslın düşmesi ve lafza-i celâlin mâ kablinin meksûr olması sebebiyle ince okunacağını aktarmıştır.⁹⁷

2.1.2.21. BÂBÜ'Z-ZAMÎR

Hasan Efendi, zamirin, mâ kablinin müteharrik (harekeli) olması durumunda (انه كان به بصيرا ،)⁹⁸ ayetlerindeki gibi med ile sâkin ise (عليه، فيه)⁹⁹ kelimelerindeki gibi medsiz okunacağını açıklamıştır. Müellif zamîrden sonra harf-i sâkin gelmesi halinde zamîrin kasr ile okunacağını dile getirmiş örnek olarak (فيها الفساد، فاذاقها الله)¹⁰⁰ ayetlerini göstermiştir. Ayrıca o, eimme-i seb'adan İbn Kesîr'in mâ kabli sâkin olan zamîrlerin hepsinde med ile okuduğunu, Hafs'ın Furkân sûresindeki (فيه مهانا)¹⁰¹ ayetinde İbn Kesîr'e muvâfakat ettiğini açıklayarak konuyla ilgili Şâtibî'deki şu beyitleri aktarmıştır:

وفيه مهانا معه حفص اخولا¹⁰²

2.1.2.22. SEKTE

Sekte terim olarak “nefes almaksızın sesin kesilmesi” (السكته قطع الصوت دون النفس) şeklinde tanımlanmıştır.¹⁰³ Müellif Hasan Efendi, Kur'ân'da diğer kurrâların okumayıp sadece Hafs'ın okuduğu dört sekteden bahsetmiştir. O, bunların sırasıyla (عوجا قيما، من مرقدنا هذا ما وعد الرحمن ،)¹⁰⁴ ayetleri olduğunu, Hafs'ın buralarda sekte-i latîfe ile sekte yaptığını

açıklayarak İbnü'l-Kâsîh (ö. 801/1399)'ın kendi sözlerini destekler mahiyette olan şu ifadelerini eserinde aktarmıştır:

⁹² el-Bakara 2/54; Sebe' 34/18.

⁹³ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 48b-49b.

⁹⁴ el-İhlâs 112/1; el-Bakara 2/214.

⁹⁵ el-Bakara 2/8, 19.

⁹⁶ el-İhlâs 112/1-2; Âl-i İmrân 3/26.

⁹⁷ Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 50a.

⁹⁸ el-İnşikâk 84/15; el-En'âm 6/13.

⁹⁹ el-Bakara 2/2, 37.

¹⁰⁰ el-Fecr 89/12; en-Nahl 16/112.

¹⁰¹ el-Furkân 25/69.

¹⁰² eş-Şâtibî, *Hırzû'l-emânî*, 13; Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 50a-51b.

¹⁰³ Saçaklızâde Mehmed el-Mer'âşî (ö. 1145/1732), *Cihdû'l-mukall*, thk. Sâlim Kaddûrî el-Hamed (Amman: Dâru 'Ammâr, 2001), 283; Muhammed Mekki Nasr el-Cüreyşî, *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fi 'ilmi tecvîdi'l-Kur'âni'l-mecîd*, thk. Ahmed Ali Hasan (Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2011), 202.

¹⁰⁴ el-Kehf 18/1-2; Yâsîn 36/52; el-Kıyâmet 75/27; el-Mütaffifîn 83/14.

اخبر ان حفصا يسكت سكتة لطيفة من غير قطع نفس على الالف المبدلة من التنوين في عوجا ثم يقول قيما لينذر بأسا وكذلك يسكت في سورة يس على الالف في مرفدنا ثم يقول هذا ما وعد الرحمن وكذلك يسكت في سورة القيمة على النون في من ثم يقول راق وكذلك يسكت في المطففين علا اللام في بل ثم يقول ران على قلوبهم وان الباقيين يصلون ذلك كله من غير سكت ويدغمون النون واللام في الراء بغير غنة على ما تقدم انتهى تعريف السكتة قطع الصوة دون النفس ومن الله العون والتوفيق.¹⁰⁵

SONUÇ

Hasan b. Muhammed, Osmanlı Dönemi'nde yaşamış, birçok talebe yetiştirmiş ve bu araştırmaya konu olan *Şerh-i Cedîd-i Karabaş* adlı eseri telif etmiştir. Söz konusu eserde genel hatlarıyla Hafız rivâyetini esas alan tecvîd konuları genel hatlarıyla anlatılmakla birlikte zaman zaman diğer kırâatlere de yer verilmiştir. Müellif eserini Osmanlıca olarak kaleme almış, istifâde ettiği kitaplardan Arapça metinleri eserinde aktarmıştır. Hasan Efendi, bu eserinde farklı kaynaklardan alıntı yapmış, faydalandığı kaynakların bazen ismini zikrederken bazen de söz konusu kitabın yazarıyla yetinmiştir. O, konuları detaylı bir şekilde ele alarak bâb sonlarında okuyucuların ve okutucuların söz konusu kaideleri ifrat ve tefritten uzak bir şekilde icrâ etmeleri gerektiğini dile getirmiştir. Bununla beraber anlattığı konulardan ezberlenmesi gereken yerleri belirtmiş, Kur'ân okurken isyan ve günaha düşülmemesi için bazı uyarılarda bulunmuştur. Hasan Efendi'nin çeşitli temel eserlerden istifâde ederek hazırladığı bu eser Kur'ân'ın doğru tilâvet edilmesi adına yapılan kıymetli bir çalışmadır.

¹⁰⁵ Ali b. Osman İbnü'l-Kâsîh, *Sirâcü'l-kârîi'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukrîi'l-müntehî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübil-İlmiyye, 2004), 269; Hasan Efendi, *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*, 51b-52a.

HASAN B. MUHAMMED'İN HAYATI VE ŞERH-İ CEDÎD-İ KARABAŞ İSİMLİ TECVÎD
RİSÂLESİNİN İNCELENMESİ

KAYNAKÇA

Akyüz, Abdullah. *Osmanlı Kurrâları*. İstanbul: Rabbânî Yayınları, 2021.

Âsım Efendi, Mütercim. İstanbul: Pasifik Ofset, 2013.

el-Mer'aşî, Saçaklızâde Mehmed. *Cühdü'l-Mukıl*. ed. Sâlim Kuddûrî el-Hamed. Amman: Dâru 'Ammâr, 2001.

Bursalı, Bursalı Mehmed Tahir. *Osmanlı Müellifleri*. İstanbul: Matbaay-i Amire, 1333.

Çetin, Abdurrahman. *Kur'an Okuma Esasları*. Bursa: Emin Yayınları, 2013.

Gökdemir, Ahmet. *Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Meşhur Mısır Tariki Kurrâları*. İstanbul: Ravza Yayınları, 2018.

Gökdemir, Ahmet. "Ali b. Süleyman el-Mansûrî ve Osmanlı İlim Dünyasına Katkıları" *Necmettin Erbakan Üniversitesi* 44 (2017), 113-148.

Hasan Efendi, Hasan b. Muhammed. *Şerh-i Cedîd-i Karabaş*. Yazma. Reşid Efendi Blm.: Süleymaniye Ktp., 11.

Hasan Efendi, Hasan b. Muhammed. *Takrîr*. Manisa: Manisa Yazma Eserler, Akhisar Zeynelzâde, 1483, 131a.

İbnü'l-Cezerî, M. b. M. *en-Neşr fi'l-kırâti'l-'aşr*. ed. Ali Muhammed et-Dabbâ'. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, b.y.y.

İbnü'l-Cezerî, M. b. M. *Mukaddimetü'l-Cezerî ve Tercümesi*. çev. M. Sadi Çögenli. İstanbul: Âsitâne Yayınları, b.y.y.

İbnü'l-Kâsîh, Ali b. Osman. *Sirâcü'l-kâri'l-mübtedî ve tezkârü'l-mukri'l-müntehî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiye, 2004.

Karabaşî, Abdurrahman. *Suallî Cevaplı İzahlı Karabaş Tecvidi*. çev. Ali Özek. İstanbul: Hisar Yayınları, 2019.

Mekkî, Muhammed Mekkî Nasr el-Cüreysî. *Nihâyetü'l-kavli'l-müfid fî 'ilmi tecvîdî'l-Kur'ânî'l-mecîd*. çev. Ahmed Ali Hasan. Kahire: Mektebetü'l-Âdâb, 2011.

Pakdil, Ramazan. *Ta'lim Tecvîd ve Kırâat*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2019.

Şâtibî, Kâsım b. Fîrruh eş-. *Metnü's-Şâtibiyye el-müsemmâ Hırzi'l-emânî ve vechü't-tehânî fi'l-kırâti's-seb'i*. Medine: Mektebetü Dâru'l-Hüdâ, 2010.

Temel, Nihat Temel. *Kırâat ve Tecvîd İstilahları*. İstanbul: İFAV Yayınları, 2018.

